

Kelemen Zoltán: Reggel

A könyv habfehér borítójú, egy felfelé szálló madár, melynek feje és csőre tán a naphoz ér (Plugor Sándor rajza, tőle valók a belső illusztrációk is), a „Reggel” cím – mindez óhatatlanul áttételes értelmezést kínál. S aki már olvasott valamely folyóiratban Kelemen Zoltántól verset, tudhatja, a szerző újabban jelentkező költő. S ez az ismeret a „Reggel” szimbolikusságát máris a költői-emberi kezdés, a bemutatkozás és megmutatkozás attitűdjéhez vezeti. S aki elkezdi olvasni a kis verseskönyvet bevezető, előszónak is tekinthető (címtelen), mondhatni: szabadverset, maga is meggyőződhet az imént mondott jelképségről: „Belép a régi tűzfalak sarkából az esőzattá föld istenének odavetett biztató szemsugár villanása közben, melyből a benne rejlő lehetőségek új és új változatai fordulnak ki mosolyogva [...] tudatában lévén a meghatározott lehetőségeknek, ismeretei által korlátozott teremtőerejének, mely madarak röptével harmonizál, még tudatában van jelenlétének, de nagyon igyekszik, míg itt ül a bölcs emberek között, hogy ne rontsa el játékukat és a központosítást [...]” (7).

Harminchárom vers van négy csoportban; Biblia, Reggel, Levelek, Hamu – ezek a csoportcímek. „Megteltődött az én lelkem Uram / Miként a parttalan palástú tenger / Könnyeim sirályok / Röptük öröm / A végtelen csendesség felett” (Zsoltár, 24) – olvashatjuk az alaphelyzet pontos meghatározását, amely magyarázata a „Szeretném magam megmutatni” (nemcsak Ady Endrére jellemző) poétai vágynak. Pedig nincs oly idő és oly élet a fiatal költő körül, mely sok jót válthatna ki: „Sirályodútkban színes tévők / Fesztivál a rohadó kenyérnek / Kivert fogak és álmok / A próféták beinjekciózták magukat / [...] / Kalapos félisteneink semmit sem láttak” (Századvég, 11). Ebben a helyzetben, ebben a világban az apró értékeket igyekeznek megtalálni a költő: „illés és ézsaiás ül a rét felett / ézsaiás hegedül illés pásztorsípján fűz bele / lágyabb dallamokat” (Biblia, 14); „A lepkék csapatostul feküsznek a földön téli álmat alszanak és tavasszal fűként feltámadnak” (Egy megfagyott pillangóhoz miután vidékről hazatértünk, 15); „lám eljöttek hozzám bebújtak mókusnak tölgyfalevélnak tócsának rádióhullámnak” (Jácint, 10). Ugyanakkor: „a világ ahová érkeztem barátságos a pénzemért / itt mindent megkapok lágy / zene szól hogy mást ne mondjak” (Levél, 26). A barátságos világ azonban csak a dolgoknak valaminő felszíne: „Fizetett álmok / Harcolnak helyettünk / És a fogkeféd is / A reklám előírásai szerint működik” (Éjszaka, 38).

Aligha tévedünk, ha a barátságos (?) világ mélyszerkezetének megtalálása itt a költői kutatás tárgya. Ezért sétál együtt az egyik versben Raffaello Szókratésszal (Reggel, 41), ezért lesz „tök részeg” a halál angyala (Ósz, 42), ezért hallgatja a „szél / Sárga dallamait” (Film II., 55) a költői én, s ezért van egy lehetséges világ képtömege az olvasó elé tárva (pl. a Film II. című versben). Ennek a látomásban létező világnak ugyanakkor nem barátságos a rajza, a felszínének sem az. Romlás- és rendnélküliség van mindenütt, itt az emberek csak „Ülnek a tévé előtt és szavaznak és isszák a teát” (Film II., 54), s eközben a „Különbejaratú Végítélet” (ua. 53) munkálkodik. Szerencsére a költő – mintegy akarata, szándéka ellenére – a talán tudatosan a romlást vizionáló alkotómódszere ellenére is a létben, az emberi-költői-férfiúi tartásban lel fogódzót: „én vagyok a lábad között / én lélegzek a hajadban / engem láttál a patakban / én vagyok ami szétárad” (Öregség, 56). E biztospont-keresésben nem kevés a paradoxon, az iménti szövegmetszet például némileg ellentétben van az *Öregség* verscímmel mint háttérismerettel. Hasonlóképpen paradoxon van a Hamu címűben is, a fokozással fölépített

versmenet – hamuból ruhát, világot, önmagunkat csinálni, teremteni megalkotni – a végén visszafordul. Hiába a tudás arról, hogy „ami egyszer már elégett az mégegyszer nem ég el” (72), ezt az igazoló-magyarázó kijelentést a versbefejezés kérdéssé teszi. (Vö. Büky László: A versbefejezés grammatikájához. In: A magyar vers. Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság, Budapest. 1985. 67–70.)

Kérdést a verseskönyv címlapja is hordoz, a nap felé szárnyaló madár nem ég-e el, ha közel jut a célhoz. A versírás szintén ilyen röptű szárnyalás, hiába a múlt, a jelen, a „Reggel”, a „Hamu”, a versírónak magának kell röptét irányítania, s a repülés célját kitűznie. „Lélegzet, lélek a tűzözönben mely látomás” (Film II., 52) – itt tart Kelemen Zoltán, s a látomáslírával nem kevés rokonságot mutató költeményei ígéretesek: megtisztít és teremt a tűz, amelynek közelébe és közegébe merészkedik, de – mondanunk sem kell – megfelelő lelki tartás híján pusztíthat is.

A verseket a keresetlenség stílusereje jellemzi, nyelvhasználatban is, verselésben is meglehetősen természetes a lírai szövet. S többnyire képalkotásban is ilyen. Ritkán üt át a versszövegen egy-egy lírai közhely foltja (*éhes aggyal szégyenkezve*, 8; *aggyunk rejtett zugai*, 27), nemigen rántja görcsbe a kifejezésmódot képzavar (ám: *örülhetünk a kékes füstnek, ami aggyunk rejtett zugaiából száll a koraestében*, 27; *A gabonarakéták szakállában is lehetne élni*, 48; *A lepkék [...] tavasszal fűként feltámadnak*, 15). Néhány helyen az igénytelenebb köznyelv jellemzőiből indokolatlan beszuródást találunk (*lélegzek; füstnek, ami*). Nem szerencsés a sajtónyelvi, illetőleg hivatali vagy tudományos nyelvbeli feszített mondatszerkezetek stíluszerep nélküli használata sem (*Belép a régi tűzfalak sarkából az esőáztatta föld istenének odavetett biztató szemsugár villanása közben*, i. h.). Ugyanakkor a mai magyar köznyelvi elemeiből nagyon szerencsés szerepű fordulatokat, képépítményeket is találhatunk (*Kibelezett autók a lakásokban; a fogkésed is A reklám előírása szerint működik; sokcsatornás színes tavasz*). Hatásosan nyitja és zárja az Amikor című verset köznyelvi töltelékszó-kapcsolatokkal: „*Szóval tudod amikor a hó így / Keveredik a sárral*”, és: „*Szóval ilyenkor hiányzol igazán*” (74). Egyébként a szókincs kevéssé jelez a mai életéről, jóllehet, némely e vonatkozású elem nem is egyszer fordul elő (*autógumi*: 7, 48; *autó*: 26; (*színes*) *tévé*: 29, 51; *kibelezett autó*: 35 é. i. t.), sokkal több a természethez, a tájhoz fűződő szó és szókép. Ezekben és ezek (*feketerígó* 59, *hattyú* 7, *holló* 28, *mókus* 19, *pillangó* 15, *sas* 24, *sirály* 74, *varjú* 7, 29, 34, 48) mellett feltűnő a sok madár és maga a *madár* szó (20, 24, 34, 49 stb.). A madarak kapcsán ismét emlékeztetnünk kell Plugor Sándor madár-vonalrajzaira, melyek önértékük mellett és azzal együtt belesimulnak a kötetbe mint lírába. Még különböző fákat; virágokat, növényeket (*alma, szilva, kender, eper, paradicsom, retek, hagyma, répa, búza*) ismerhetünk föl a magyar tájból. Fölsejlik a Dunántúl: „*utaztunk egyik kisvárosból a másikba melyek a / Poros dombok között húzódtak meg [...]*” (50). Még a léghajón utazó költői én is kapcsolódik valamiképpen e magyar élettérhez: „*Ejtőernyőinken hímzett népi motívumok*” (Repülés, 23). S ha már a szavaknál tartunk: néhány szerep nélkülinek látszó egybeírás (*esőáztatta, Rámzuhannak, motorosrendőr*) és a szokásostól eltérő írásmód (*biztató, dicsérve*), valamint szó- és szószerkezet-alak (*lélegzek; Fesztivál a rohadó kenyérnek*) szintén található. Zolnai Béla kifejezésével szólva: a látható nyelvre is fogékony olvasó nem találván az effélékre belső vagy külső indokoltságot, kénytelen pongyolaságra gyanakodni. Némi lazaság némelykor a képalkotásban is van, például a „*sáladba kap a sárga szél*” álszinesztézia és a rá néhány sorral következő „*a szél / Sárga dallama*” szinesztézia egymás hírértékét rontják. (Vö. Fónagy Iván: hírérték. In: VirLex. 4, 491–502.) A képek túlnyomó része azonban eredeti és jó szerkezetű, azaz, a szavak

képzettársítási lehetőségeit és társulási valenciáját egységes szemléletben kezeli, példa lehet: „Kvarcsezemű halacskáim merre futtok / Befagytak tükreink pedig sebes sodrásúak még a pillantások” (52). Különösen a rövidebb versekben érvényesül a szerző jó szövegalkotó képessége. A Tea című vers mindössze ennyi: „Két hintaszék / Ringatózik a fa alatt / Ölükben gőzölgő csésze” (63). A szövegnyelvészet sokat bíbelődik az összekapcsolt szövegmondatok egymásra vonatkoztatásából születő jelentésekkel és a kognitivitással, amelyeket egy közös nevező, egy közös háttértartalom irányít. Nos: a Tea – és nem egy társa: Mese, Hűvös füst, Öregség – a közös háttértartalomra néha metonimikusan, néha a verscím sugalló jelentésével épül versszöveggé, s ennél fogva eleve bizonyos szemantikai és értelmezési műveletet kíván, amely művelet a befogadóra, az olvasóra bízatik. S ezáltal a közbeszéd versbeszédé válik.

A versbeszédnek mint eljárásnak az ismerete önmagában nem biztosíték arra, hogy líra szülessék. Kelemen Zoltán kötetének egészében azonban benne van ennek lehetősége, ha önmaga számára is mércének és a lerakandó alapok egy részének tekinti. (Szeged, 1995.)

Rüky László

A bokrok nyitott tengere

BORDÁS MÁTYÁS: SZEMBEN AZ ÁRRAL

*Embert csak ember tud a földhöz
kötni, nem a nehézkedés.*

(A. É.)

*Mondom a szót, de te mást szólsz,
sehol se vagy, sehol se látszol.*

(B. M.)

Nem szeretek írni. De írni muszáj. Matyi az évfolyamtársam volt. És volt, akinek a barátja volt. És valakinek a testvére. És valakinek a fia volt. És nem volt senkié sem. Nem volt a miénk.

Az ember nem az emberé és nem az Istené. Nem is a magáé. Az ember a folyóé meg a fáé.

Itt van most ez a kötet. Kék szomorúság. Szomorú és öntudatos. Van benne ironikus. Van benne magányos. És hívó. Van benne vers. És egy fénykép. Emberközi hiátus. Csillagközi tekintet.

*Előttem ajtó. Rád nyitok, Uram.
Ha nem is gonosz, de számító vendég
érkezik személyemben. Ha befogadsz,
ezt mindenképpen előadom.
Bár alighanem anélkül is tudod.
De, hogy elmondom, talán
beszámíttatik nálad. Mert akik*